

Європейська конвенція 1950 року та проблеми захисту прав громадян у діяльності Конституційного Суду України¹

В. Кампо

суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук, доцент

Вступ. У 2010 році минуло 60 років з часу прийняття у 1950 році Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод² (далі — Конвенція 1950 року). Завдяки цій Конвенції, а також діяльності Європейського суду з прав людини³ (далі — Європейський суд), який забезпечує контроль за реалізацією її положень країнами-учасницями, права людини на європейському континенті стали більш шанованими та захищеними⁴.

¹ Стаття публікується за матеріалами виступу автора на німецько-українсько-польському семінарі «Захист прав особистості з конституційно-, цивільно- та міжнародно-правової точки зору в Німеччині, Україні та Польщі (право ЄС, Європейська Конвенція з прав людини)», що відбувся 1–2 липня 2011 року у м. Регенсбург (ФРН).

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.) зі змінами 21 вересня 1970 року, 20 грудня 1971 року, 1 січня, 6 листопада 1990 року, 11 травня 1994 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

³ Європейський суд з прав людини заснований у 1959 році на основі статті 19 Конвенції 1950 року з метою забезпечення неухильного дотримання і виконання її норм і Протоколів до неї державами-учасницями Конвенції.

⁴ Інтеграція Конвенції та рішень Європейського суду у правове поле пострадянських держав спричинила значний науковий інтерес у цих країнах. Див., напр.: *Василевич Г. А.* Європейский Суд по правам человека и органы конституционного контроля европейских стран: перспективы взаимодействия // Вестник Конституционного Суда Республики Беларусь. — 2000. — № 2. — С. 47–51; *Бондарь Н. С.* Национальный конституционный контроль в соотношении с конвенционной юрисдикцией Европейского суда по правам человека // Юстиция. — 2006. — № 3. — С. 89–96; *Герасимова Е. В.* Практика Европейского суда по правам человека и защита прав и свобод человека конституционными судами ФРГ и России (сравнительно-правовой аспект) // Правоведение: Известия высших учебных заведений. — 2007. — № 5. — С. 130–134; *Гроппи Т.* Защита прав человека и модели конституционного правосудия // Вестник Конституционного Суда Республики Азербайджан. — 2010. — № 4. — С. 128–135; *Зорькин В.* Конституционное правосудие и практика Европейского суда по правам человека // Конституционное правосудие в новом тысячелетии : альманах. — Ереван, 2010. — С. 23–31; *Белкін М. Л.* Проблеми застосування рішень Європейського суду з прав людини як джерела права в законодавстві України в судовій практиці // Вісник господарського судочинства. — 2009. — № 4. — С. 111–120; *Беляневич О. А.* Про застосування практики Європейського суду з прав людини як джерела права // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Юридичні науки. — 2009. — Вип. 81. — С. 32–39; *Богачова Л. Л.* Практика Європейського суду з прав людини як джерело права України // Громадянське суспільство і права людини : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару (м. Харків, 9 грудня 2010 року). — Х., 2010. — С. 76–77; *Федик С. Є.* Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського Суду з прав людини та Конституційного Суду України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2002; *Рабінович П. М.* Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини) [Текст] / С. П. Рабінович ; Академія правових наук України; НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування. — Л. : Астрон, 2004; *Теоретические и практические аспекты, связанные с индивидуальной конституционной жалобой в европейской модели конституционного правосудия : сборник материалов Международной научно-практической конференции (13–14 мая 2010 г.).* — Минск, 2010.

Захист прав людини в кожній європейській державі є важливим показником рівня її інтеграції в загальноєвропейську правову культуру¹. Для України захист прав людини, як складова європейської інтеграції, є одним із ключових напрямів її внутрішньої та зовнішньої політики², у реалізації якої беруть участь органи державної влади та органи місцевого самоврядування, громадськість, наукові установи і навчальні заклади тощо.

У правовій сфері українського суспільства та держави особлива роль щодо реалізації Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду належить органам судової влади та насамперед Конституційному Суду України. За роки своєї діяльності Конституційний Суд України³ накопичив певний досвід застосування у своїй практиці положень Конвенції 1950 року, яку Україна ратифікувала в 1997 році⁴, а також рішень Європейського суду, які є обов'язковими для виконання на території України⁵. На підставі статті 55 Конституції України українці можуть звертатися до Європейського суду. Нерідко це право є останньою надією громадян на справедливість.

Відомо, що Конституційний Суд України у питаннях захисту прав людини, крім положень Конституції України та власних рішень, використовує також багато міжнародних актів з прав людини, у тому числі положення Конвенції 1950 року та рішення Європейського суду.

У зарубіжних країнах, зокрема Австрії, Італії, Польщі, Росії, Франції, ФРН та інших, органи судового конституційного контролю також успішно застосовують положення Конвенції 1950 року, а у певних випадках — і рішення Європейського суду⁶. В деяких випадках між рішеннями конституційних судів та Європейського суду можуть виникати суперечності, які вирішуються відповідно до прийнятої в цих країнах доктрини міжнародного права.

Українська доктрина конституційної юстиції визначає, що Конституційний Суд України повинен виконувати Конвенцію 1950 року та рішення

¹ Про історичні та сучасні проблеми прав людини в Україні у контексті практики Європейського суду див.: Виступ Голови Верховної Ради України В. Литвина на міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми застосування практики Європейського Суду з прав людини в правовій системі України» // Голос України. — 2011. — № 119. — С. 3.

² Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу (з Експертною доповіддю НІСД «Україна XXI століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації»): офіц. вид. / уклад. : А. В. Єрмолаєв. — К. : НІСД, 2010. — С. 48.

³ Правовою основою організації та діяльності Конституційного Суду України є Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.

⁴ Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 40. — Ст. 263.

⁵ Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 30. — Ст. 260.

⁶ Коста Ж.-П. Роль национальных властей, в частности судебных, и будущее охраны прав человека в Европе // Сравнительное конституционное обозрение. — 2011. — № 1. — С. 119–120.

Європейського суду¹. Багато українських авторів вважають, що у випадку розбіжності між правовими позиціями Конституційного Суду України і Європейського суду перший має прийняти позицію другого. Очевидно, що у разі конфлікту інтересів Конституційний Суд України повинен проаналізувати свою практику. Тим більше, що він має певний досвід перегляду своїх правових позицій, однак такі його дії нерідко піддаються критиці². Проте навряд чи ця критика може стосуватися питань «ревізії» правових позицій Конституційного Суду України на користь позицій Європейського суду, якщо інше не передбачено Конституцією України.

1. Правозахисна функція держави та Конституційний Суд України. Діяльність Конституційного Суду України, на наш погляд, є реалізацією правозахисної функції держави, а тому сам Конституційний Суд України наділений правозахисною функцією³. Правозахисний характер діяльності Конституційного Суду підтверджується його практикою⁴, науковими публікаціями⁵, висновками закордонних експертів⁶.

Однак деякі українські вчені дотримуються іншої думки: серйозною теоретичною, а отже, й практичною проблемою захисту прав людини в Україні є

¹ Євграфов П., Тихий В. Правотлумачення Європейського суду з прав людини і його значення для національного конституційного судочинства // Вісник Конституційного Суду України. — 2005. — № 6. — С. 82–84; Кампо В. Конституціоналізація зовнішніх відносин України: євроінтеграційний аспект // Вісник Конституційного Суду України. — 2007. — № 6. — С. 50–61.

² Рабінович П., Гончаров В. Конституція України як «живий інструмент» (у світлі офіційного перетлумачення її положень) // Юридичний вісник України. — 2011. — № 23. — С. 5; Футей Б. Важливість дотримання прецеденту // Юридичний вісник України. — 2011. — № 17. — С. 6.

³ Савенко М. Д. Правовий статус Конституційного Суду України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. — Х., 2001. — С. 8.

⁴ До найбільш важливих рішень у сфері прав людини слід віднести: *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Р. М., Ярошенко П. П. та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 грудня 1997 року № 9-зп; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 1901 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 року та ін.*

⁵ Ролі правозахисної функції Конституційного Суду України присвячені наукові праці українських авторів: Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя в рішеннях Конституційного Суду України. — К. : Логос. — 2011; Стрижак А. А. Конституція України в актах Конституційного Суду України (аналітичний огляд і коментарі). — К. : Ін Юре. — 2010. — С. 98–257.

⁶ Футей Б. Українська Конституція вимагає захисту // Юридичний вісник України. — 2010. — № 33. — 14–20 серп. — С. 5.

те, що певна частина юридичної науки (у різних її дисциплінах) недооцінює роль правозахисної функції як держави, так і Конституційного Суду України.

Оскільки теорія держави і права в Україні є методологічною дисципліною, то вона суттєво впливає на ідеологію інших навчальних дисциплін, насамперед публічно-правового циклу. Як результат, правозахисна функція в діяльності різних органів державної влади, особливо органів місцевого самоврядування, в підручниках з конституційного, муніципального та адміністративного права практично не згадується, хоча інші правові функції держави докладно викладаються, особливо правоохоронна¹. Творці деяких підручників і навчальних посібників включають правозахисну функцію у правоохоронну², що фактично вказує на проблемний характер правозахисної функції держави. Інші автори розрізняють дві зазначені функції держави, чим намагаються обґрунтувати пріоритет правоохоронної функції держави над правозахисною, так, ніби Україна є поліцейською, а не правовою державою. На їхню думку, дотримання прав і свобод фізичних та юридичних осіб, так само як і законність, правопорядок, забезпечуються переважно шляхом реалізації правоохоронної функції держави³. Сподіваємося, що в ініційованій Президентом України розробці Концепції реформування правоохоронної системи будуть враховані зазначені проблеми⁴.

Недооцінка ролі правозахисної функції держави в юридичній науці позначається на юридичній практиці, якій бракує ідеології прав людини, і тому нерідко рішення судів, адміністративних і муніципальних органів приймаються без урахування правового ідеалу (не мають духу захисту прав людини) або гірше того — стають джерелом судової, адміністративної та муніципальної сваволі.

Особливо відчувають дефіцит ідеології прав людини в рішеннях органів влади громадяни, які часто-густо не можуть захистити свої права і свободи через відсутність доступу до цих органів. Громадяни також стикаються з бюрократичним ставленням чиновників до їхніх проблем. Іноді громадяни не користуються своїми правами і свободами, оскільки досі мають підсвідомий страх перед представниками влади, які можуть довільно тлумачити Конституцію та закони України.

Дійсно, багато українських чиновників вважають, що права людини не є правовими імперативами в їх діяльності, а тому чиновники часто негативно реагують на спроби громадян змусити їх дотримуватися цих прав⁵. Причиною

¹ Наприклад, див.: Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / пер. з рос. — Х. : Консум, 2001. — С. 47.

² Теорія держави і права : навч. посіб. / О. М. Головка, І. М. Погрібний, О. В. Волошенко та ін. ; за заг. ред. І. М. Погрібного. — Х. : ХНУВС, 2010. — С. 60.

³ Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : КНТ, 2011. — С. 11, 16–17. Автори Ю. Ведерніков та А. Кучук досить умовно розмежовують такі функції держави. Див.: Ведерніков Ю. А., Кучук А. М. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект. — К. : Знання України, 2009. — С. 56.

⁴ Реформаторська хвиля зачепить і правоохоронну систему // Голос України. — 2011. — № 109. — С. 2.

⁵ З означеної проблематики публікуються матеріали у періодичних виданнях України, зокрема в газеті «Голос України».

такого ставлення чиновників до прав людини, її гідності, серед іншого, є те, що в законодавстві здебільшого не передбачено індивідуальної відповідальності за моральну і матеріальну шкоду, завдану громадянам. Крім того, в українському суспільстві існує традиційна недовіра до права, пов'язана з недовірою до влади. Замість того щоб змінити сприйняття громадянами влади і права, багато чиновників використовують недоліки правової культури населення (низький рівень правових знань, правовий нігілізм, небажання звертатися за правовою допомогою тощо) для досягнення меркантильних цілей (корупція тощо). Сьогодні на заваді зазначеній практиці чиновницького апарату може стати Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року¹, який забезпечить громадянам більшу захищеність у відносинах з чиновниками.

Для досягнення європейських стандартів захисту прав людини Україні, мабуть, потрібна справжня правова культурна революція: українці повинні вивчати права людини з першого і до останнього класу середньої школи, на всіх курсах вищих навчальних закладів. Тому що тільки правові знання (і навички їх застосування) можуть виховати в Україні людину права (правову людину), яка стане реальним членом громадянського суспільства і позбавить чиновників можливості спекулювати на недоліках її правової культури. Ресурс для правової культурної революції є — це десятки тисяч випускників юридичних факультетів вищих навчальних закладів.

Наведені суспільно-правові проблеми позначаються і на ефективності правоохоронної функції Конституційного Суду України, який через низький правовий рівень конституційних звернень громадян не може захистити їх права і свободи: абсолютна більшість цих звернень не відповідає вимогам, встановленим Конституцією України і Законом 1996 року, а тому не розглядається Конституційним Судом України.

2. Доступ до конституційного правосуддя. Це досить важливе питання для будь-якої країни, у тому числі й для України. Згідно з Конвенцією 1950 року кожен має право на справедливий судовий розгляд (стаття 6). Це право кожного підтверджене в численних рішеннях Європейського суду, який розглядає його як одне із природних, універсальних і фундаментальних прав людини².

Доктрина прав людини Конституційного Суду України базується на правовій ідеології, згідно з якою до конституційного права громадян на судовий захист належить також їх право на конституційне звернення до Суду. Але останнє згідно зі статтею 94 Закону 1996 року реалізується громадянами тільки у випадку неоднозначного застосування судами України, іншими органами державної

¹ Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460–VI // Голос України. — 2011. — № 122. — С. 10–12.

² У тлумаченні Європейського суду право на суд є невід'ємною частиною статті 6(1); при цьому одним з його аспектів є право на доступ до суду. Будь-яка людина, яка подає скаргу на те, що не мала можливості подати позов до суду з метою вивчення органами правосуддя всіх фактичних і правових питань, що мають відношення до спору, може посилатися на відсутність доступу до суду (див. рішення у справі *Le Compte and Others* (1981)). Це право поширюється як на осіб, які потребують визнання «цивільних» прав, так і на осіб, звинувачених у «вчиненні кримінального правопорушення» (рішення у справі *Deweert v. Belgium* (1980)).

влади положень Конституції та законів України, якщо це може призвести або призвело до порушення їх конституційних прав і свобод.

Проблема права доступу громадян до конституційного правосуддя активно обговорюється в науковій спільноті¹, суддями Конституційного Суду України і парламентаріями. Одні з них вважають, що вимоги статті 94 Закону 1996 року фактично слугують засобом обмеження права громадян на доступ до конституційного правосуддя², інші переконані, що право громадян України на конституційне звернення є унікальним у системі конституційної юстиції³. Але на практиці із сотень конституційних звернень громадян, що подаються до Конституційного Суду України протягом року, лише кілька десятків надходять на його розгляд, і тільки за декількома з них Конституційний Суд України ухвалює рішення⁴. Тобто ефективність права громадян на конституційне звернення залишає бажати кращого.

Природно, що за таких обставин однією із ключових проблем доступу громадян до конституційного правосуддя в Україні є легалізація права громадян на конституційну скаргу⁵.

У науці існують два погляди на цю проблему: одні автори пропонують передбачити таке право громадян у Конституції та законодавстві України і лише після цього використовувати його на практиці⁶. Таку думку поділяють і судді Конституційного Суду України, які вважають, що без зазначеного врегулювання конституційні скарги громадян юридично неможливо розглядати⁷. Інші фахівці вважають, що немає необхідності в нормативно-правовому врегулюванні інституту конституційної скарги, оскільки Конституційний Суд України може самостійно створити правове поле для реалізації громадянами права на таку скаргу. Для цього, на їхню думку, необхідно відповідним чином витлумачити положення Конституції України про право громадян на судовий захист (стаття 55)⁸.

¹ Див.: *Владиченко С.* Про перспективи посилення захисту прав людини засобами конституційного правосуддя в Україні // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 2. — С. 33; *Ткачук П.* Конституційний Суд України: теоретико-правові питання діяльності // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 4. — С. 26–28; *Бакірова І. О.* Конституційне звернення та конституційна скарга: переваги та недоліки // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2008. — № 1. — С. 93–102.

² *Кампо В.* Деякі проблеми вдосконалення конституційної юстиції в Україні // Право України. — 2010. — № 6. — С. 9.

³ *Ткачук П., Ткачук А.* Роль і місце Конституційного Суду України у захисті основних прав і свобод людини // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 4. — С. 127.

⁴ У період 1997–2010 років Конституційний Суд України прийняв усього 22 рішення за конституційними зверненнями громадян.

⁵ Див.: *Проблеми і перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні* : монографія / О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, С. Г. Сєрьогіна, І. І. Бодрова. — К. : Атіка-Н, 2010.

⁶ Див.: Там само. — С. 67–72.

⁷ Див.: *Кампо В.* Деякі проблеми вдосконалення конституційної юстиції в Україні // Право України. — 2010. — № 6. — С. 9; *Шапталла Н.* Особливості національного конституціоналізму в питаннях захисту Конституційним Судом України прав і свобод громадян // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 6. — С. 127–128.

⁸ *Савчин М. В.* КСУ не буде пішаком у політичних іграх: про проблеми й перспективи діяльності Конституційного Суду // Правовий тиждень. — 2009. — № 12–13. — 24 березня. — С. 4.

Отже, в Україні існує проблема більш широкого доступу громадян до конституційного правосуддя, яку законодавець може вирішити шляхом впровадження в правову систему держави інституту конституційної скарги.

3. Обов'язковість положень Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду. Відповідно до положень Конституції України (стаття 9), Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 року положення Конвенції 1950 року та рішення Європейського суду є обов'язковими для виконання Конституційним Судом України.

Існують дві доктрини виконання Конституційним Судом України положень Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду. Перша полягає в тому, що положення цих актів Конституційний Суд України застосовує як методологію, тобто без жодних юридичних наслідків для практики. За другою доктриною положення Конвенції 1950 року та рішення Європейського суду Конституційний Суд України виконує на свій розсуд залежно від правової ситуації і при цьому створює нові правові позиції¹. На практиці саме ця доктрина домінує в рішеннях Конституційного Суду України².

Проблема обов'язковості положень Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду для Конституційного Суду України має також техніко-юридичний вимір. Так, особливих труднощів судді Конституційного Суду України, як і інших судів держави, зазнають під час вивчення надзвичайно об'ємної практики Європейського суду (більше тисячі рішень на рік). На наш погляд, цю практику слід систематизувати, наприклад, в Офіційному класифікаторі прецедентів (правових позицій) Європейського суду. Хоча в Україні нещодавно розпочато офіційну публікацію рішень Європейського суду³, що має важливе значення, це не замінює зазначеного Офіційного класифікатора. Доцільним вбачається також створення офіційного класифікатора прецедентів (правових позицій) Конституційного Суду України, оскільки більшість українських юристів не мають навичок роботи з джерелами прецедентного права. Крім того, українським юристам та правникам держав — членів Ради Європи необхідний термінологічний словник-довідник з європейської юстиції, який містив би визначення основних термінів Конвенції 1950 року, а також понять, які використовуються в рішеннях Європейського суду.

4. Правовий аналіз практики застосування положень Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду. Цей аналіз доводить, що Конституційний Суд України часто використовує у своїх рішеннях зазначені акти як головні⁴ або

¹ Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні // Вісник Конституційного Суду України. — 2005. — № 6. — С. 41–46.

² Детальніше див.: Кампо В., Савчин М., Сергиєнко Н. Конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 года и Конституционный Суд Украины: отдельные аспекты международно-конформного толкования Конституции Украины // Вестник Конституционного Суда Республики Беларусь. — 2010. — № 3. — С. 144–155.

³ Наприкінці 2010 року вийшов друком перший номер журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі».

⁴ Так, приміром, в основу Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 у справі про смертну кару покладено окремі статті Конвенції 1950 року, наприклад статтю 3 в інтерпретації Європейського суду.

допоміжні¹ джерела права. Статистика звернень Конституційного Суду до Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду свідчить: до Європейської конвенції (зокрема, у контексті тлумачення її Європейським судом) Конституційний Суд України безпосередньо звертався у ході підготовки понад 20 рішень, а опосередковано, тобто через закріплені у національному законодавстві положення Конвенції 1950 року, застосовував її приблизно в сотні рішеннях. Причому лідерство у списку посилок Конституційного Суду України на Конвенцію 1950 року належить її шостій статті².

У ході застосування Конституційним Судом України Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду виникають певні правові колізії, які потребують відповідних засобів вирішення.

По-перше, передумовою таких правових колізій є розбіжності між окремими положеннями Конституції України та Конвенції 1950 року. Це констатують українські дослідники на підставі проведеного ними порівняльно-правового аналізу положень про права людини Конституції України та Конвенції 1950 року. На думку професора П. Рабіновича, ці розбіжності можна усунути шляхом модернізації (оновлення) Конституції України з метою приведення її положень у повну відповідність до міжнародних стандартів прав людини³. Природно, це дозволить Конституційному Суду України ефективніше реалізувати положення Конвенції 1950 року, закладені в нормах оновленої Конституції України.

По-друге, правові колізії можуть виникати між рішеннями Європейського суду. Звичайно, він може змінювати свої правові позиції, якщо цього вимагає турбота про більш високі правові цінності. На практиці Європейський суд мотивує перегляд своїх правових позицій такими міркуваннями, як: а) необхідність сприяти своїми рішеннями розвитку суспільства; б) зміни в національних правопорядках держав — членів Ради Європи; в) прискорені темпи, швидкість соціальних змін у відповідній державі; г) нові результати розвитку науки; ґ) зміни в суспільній свідомості; д) підвищення рівня, розвиток стандартів прав людини⁴. Очевидно, що Конституційному Суду України в подібних ситуаціях може бути складно визначити свою правову позицію, насамперед тому, що, на відміну від Європейського суду, він дотримується переважно формально-догматичних, а не соціолого-правових підходів.

¹ Наприклад, доктрина Конституційного Суду України про неправомірність зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, викладена у Рішенні Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000, базується як на положеннях частини першої статті 58 Конституції України, так, зокрема, і на положеннях статті 7 Конвенції 1950 року.

² Детальніше див.: Кампо В., Савчин М., Сергиєнко Н. Конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 года и Конституционный Суд Украины: отдельные аспекты международно-конформного толкования Конституции Украины // Вестник Конституционного Суда Республики Беларусь. — 2010. — № 3. — С. 148

³ Права людини і громадянина: можливості удосконалення конституційних гарантій // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / редкол. : П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. — Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 18. — Л. : Край, 2008. — С. 3.

⁴ Рабінович П., Гончаров В. Конституція України як «живий інструмент» (у світлі офіційного перетлумачення її положень) // Юридичний вісник України. — 2011. — № 23. — 4–10 червня. — С. 5.

По-третє, за певних обставин, як уже зазначалося, можуть виникати правові колізії між рішеннями Європейського суду та Конституційного Суду України. Своім рішенням Європейський суд може, зокрема, вказати на недоліки з приводу захисту прав людини в практиці Конституційного Суду. Існує приклад такої колізії між рішеннями Європейського суду та Конституційного Суду Російської Федерації¹; ця колізія вже вирішується Європейським судом. На жаль, на практиці також бувають розбіжності правових колізій двох юрисдикцій, коли рішення Конституційного Суду України через певні обставини не збігається з відповідним рішенням Європейського суду. Тим самим ускладнюється належний захист прав людини².

По-четверте, правові колізії можуть існувати між рішеннями самого Конституційного Суду України у сфері прав людини. Такі ситуації можуть виникати з різних причин — як об'єктивних, так і суб'єктивних. Приміром, у Рішенні у справі про оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями від 29 січня 2002 року № 1-рп/2002 Конституційний Суд України фактично допустив власним тлумаченням звуження права окремих суб'єктів підприємницької діяльності на податкові пільги, хоча відстоював позицію, згідно з якою під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законодавчих актів за жодних умов не може допускатися звуження змісту та обсягу існуючих прав¹. Конституційний Суд України може усувати такі колізії шляхом прийняття рішень, в яких він формує нові правові позиції.

Практика застосування Конституційним Судом України Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду, поряд з позитивними моментами, в деяких випадках має проблемний характер (колізії, невиконання рішень тощо), що, на наш погляд, зумовлено недостатнім рівнем євроінтеграції України, який, до речі, залежить не тільки від України, а й від Європейського Союзу, його членів. У контексті євроінтеграційних прагнень Уряду України важливо було б, на наш погляд, розробити та впровадити Дорожню карту з питань реалізації положень Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду, наприклад, на період 2012–2015 років. Таку Карту міг би затвердити Президент України як гарант

¹ Докладніше про цей конфлікт див.: Зорькин В. Диалог Конституционного Суда Российской Федерации и Европейского суда по правам человека в контексте конституционного правопорядка // Сравнительное конституционное обозрение. — 2011. — № 1. — С. 105–114; Коста Ж.-П. Роль национальных властей, в частности судебных, и будущее охраны прав человека в Европе // Сравнительное конституционное обозрение. — 2011. — № 1. — С. 115–123.

² Так, наприклад, Рішенням від 10 червня 2003 року № 11-рп/2003 у справі про мораторій на примусову реалізацію майна Конституційний Суд України визнав конституційним Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна». На практиці цей Закон перешкоджає виконанню судових рішень у справах, боржником у яких виступає державне підприємство. Водночас Європейський суд у рішенні у справі «Сокур проти України» від 26 квітня 2005 року зазначив, що виконання судового рішення із затримкою понад три роки на підставі Закону порушує приписи пункту 1 статті 6 Конвенції.

³ Див., наприклад: рішення Конституційного Суду України від 6 липня 1999 року № 8-рп/99, від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002, від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004, від 1 грудня 2004 року № 20-рп/2004, від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005, від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007.

прав і свобод українських громадян, що сприяло б підвищенню темпу та рівня євроінтеграції України.

Висновки і пропозиції. Завдяки численним рішенням Конституційного Суду України в галузі прав людини можна констатувати вироблення ним доктрини прав людини, яка спирається на правовий фундамент національного законодавства і положення Конвенції 1950 року, рішення Європейського суду. На підставі викладеного можна стверджувати, що в цілому Конституційний Суд виконує в судовій системі важливу роль інструмента впровадження європейських стандартів прав людини. Для підвищення його ролі у сфері прав людини, на наш погляд, в Україні потрібно у відповідному порядку:

1) розглянути і вирішити питання про конституційну скаргу громадян;

2) розробити та впровадити Дорожню карту з питань реалізації положень Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду на період 2012–2015 років. Затвердити цю Карту міг би Президент України як гарант прав і свобод громадян;

3) підготувати офіційний класифікатор прецедентів (правових позицій) Конституційного Суду України для користування ним громадянами, фізичними і юридичними особами приватного права, судами та іншими органами влади України;

4) включити вирішення проблем конституційної юстиції, враховуючи їх тісний зв'язок з реалізацією Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду, до числа пріоритетних напрямів розвитку української юридичної науки.

На нашу думку, органи Ради Європи могли б розробити і впровадити офіційний класифікатор прецедентів (правових позицій) Європейського суду для громадян, адвокатів, судів та інших органів влади держав-учасниць Ради Європи, а також термінологічний словник-довідник з європейської юстиції (терміни Конвенції 1950 року та рішень Європейського суду).